

Abdurrahman Sa'dî'nin (1889-1955) *el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsîri'l-Kur'ân* İsimli Eserinin Muhtevası*

Öz: Tefsir tarihinde Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması için yazılan eserler, bu ilmin konularının tamamını ya da belirli kısımlarını kapsayan çalışmalar olmak üzere, iki kısım halinde telif edilmişlerdir. İncelemesini yaptığımız eser de ikinci kısımdan olup klasik ve modern dönem tefsir usulü çalışmalarının içerdiğinden hareketle belirli kâideler ekseninde yazılmıştır. Kavâidü'l-Hisân, konu itibarıyla dirâyet çalışması olmakla birlikte rivâyet boyutu ile ön plana çıkmıştır. Çünkü âyetler ekseninde konuları incelediğinden başka kaynak neredeyse kullanmamıştır. Modern dönem selefî/vahhâbî düşünceye sahip olan Abdurrahman Sa'dî, tefsir ilminin meselelerini ve müfessire fayda sağlayacak hususları yetmiş bir madde içerisinde açıklamıştır. Bu maddeler içerisinde "ahlak, amel ve takva" konularına değinen Sa'dî, "Kur'an, lügat ve usûl [tefsir, fıkıh ve kelâmdaki]" kâidelerini yüzeysel bir şekilde ele alıp incelemiştir. Eserin çerçevesini oluşturan tefsir ilmindeki kavâid, metod ve yöntem itibarıyla tefsir usulü konularının kurallar halinde yazılmasını vurgulayan bir kullanım gibi görünmekle birlikte özel bir ıslahı ifade etmektedir. Eser, ismi ve içeriğinden hareketle kavâid ilmi çerçevesinde yazılmıştır. Çalışmamız; müellifin hayatı, ilmi kişiliği ve kitapları başta olmak üzere tefsir ilminde usûl eksenli yazdığı *Kavâidü'l-Hisân* adlı eserini çeşitli yönlerden ele alıp tahlil etmekte ve bu eserin yazılış amacını, takip ettiği yöntemini, kullandığı kaynaklarını, döneminde ve sonrasındaki etkisini, usûl ve kavâid ilmine ne gibi katkılar sağladığını ilmi verilerden hareketle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Usûl, Kavâid, Abdurrahman Sa'dî, Kavâidü'l-Hisân.

The Content of Abdurrahman Sa'dî's (1889-1955) Work Titled el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsîri'l-Kur'ân

Abstract: In the history of Tafsir, important works have been written for the correct understanding of the Quran. From the first period to the present, these works have been written in two parts, covering various subjects and covering all the subjects of exegesis. The work we are examining is one of the works of the modern period exegesis, and has dealt with some of the subjects included in the works written in the history of exegesis in the form of principles. The work is written with the salafi paradigm of the modern era; although it is an acumen study on the subject, the narrative dimension stands out due to the fact that it is written mainly from verses. 'Abd al-Rahman al-Sa'di, as a seventy article, explained the issues of exegesis and the points that benefit the commentator. In this seventy articles, the author has examined the principles of Quran addressing the issues of "morality, acts and taqwa," the vocabulary principles that contributes to the understanding of the Qur'an and method principles related to "tafsir, fiqh and theology." The work is an important work with its content in the science of exegesis. In the light of all these, in our study, we will examine the life of the author, his scientific personality and his works and then will try to analyze his exegesis work concerning method in various aspects. We will endeavor to reveal the content of the work, its purpose of writing, the method it follows, the resources it uses, its effect during and after the period, and its contributions to method of exegesis and kavaid through the scientific data.

Keywords: Commentary, Method, Kavâid, 'Abd al-Rahman al-Sa'di, el-Kavâidü'l-Hisân.

Muhammet
ÇOL**

Remzi
KAYA***

* Bu çalışma, Muhammet ÇOL'un Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017'de bitirdiği "Tefsir İlminde Kavaid Literatürü ve Kâfiyesi ile Sa'dî'nin Kavâide Dair Eserlerinin Mukayesesi" isimli yüksek lisans tezinin verilerinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. E-Posta: muhammetcol@hotmail.com – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7667-2722>

*** Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. E-Posta: remzikaya@uludag.edu.tr – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5779-7821>

Giriş

Tefsir tarihinde tefsir ilmine yönelik usûl merkezli eserler telif edilmiştir. Usûle dayalı tefsir ilminin bilinmesi kişinin âyetleri anlaması ve yorumlamasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda ilk asırlardan itibaren tefsir ve usûl konularında müstakil eser yazan âlimler olduğu gibi tefsirlerinde iki hususu birlikte yapanlar da olmuştur. Tefsir ve usûl konusunda eser te'lif eden Abdurrahman Sa'dî, tefsirinde usûlle alakalı görüşlerini kısa tutmuştur. Buna ilaveten usûle ve kavâide dair benimsediği tavrını *el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsiri'l-Kur'ân*¹ isimli çalışmasında kaleme almıştır. *Kavâidü'l-Hisân* isimli eser modern bir kitap olmasına rağmen kısa zaman içerisinde tefsir ilminde usûle ve kavâide dair ön plana çıkan çalışmalardan biri haline gelmiştir. Bahsi geçen çalışma, mukaddime ve yetmiş bir kâideden oluşmaktadır. Yazar, mukaddime kısmına hamdele, dua, şahadet ve salvale ile başlamıştır. Çalışmasındaki amacını ise vahyin manasını tespitte yardımcı olan usûl ve kâideleri veciz bir şekilde eserinde toplamak olduğunu söylemiştir. Tefsir ilminin mâhiyeti ve önemiyle alakalı tespitlerini de peşpeşe zikretmiş; okuyucuları eseri okumaya hazırlamak amacıyla açıklamalar yapmıştır. Mukaddime kısmında içerikle alakalı bilgiler sunduktan sonra yetmiş bir kâidenin tanıtımına ve muhtevalarıyla alakalı bilgiler vermeye başlamıştır. Biz de bu çalışmamızda söz konusu kitapta yer alan yetmiş bir kâide hakkında bilgiler sunmaya ve bunları muhtevalarına göre tahlil etmeye çalışacağız.

1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Tam adı "Abdurrahman b. Nâsır b. Abdillâh b. Nâsır b. Hamed Âlu Sa'dî et-Temimî en-Necdî el-Hanbelî"dir. İsmindeki "Âlu Sa'dî," Benî Amr kabilesinin bir koluna işaret etmektedir. Sa'dî'nin annesi de Useymî kabilesine mensuptur. Yazar, büyük oğluna

1 Makalemizde Mektebetü'r-Rüşd tarafından 1999 yılında ilk baskısı yapılan nüshayı ve Abdulcelil Candan tarafından *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar* ismiyle Guraba Yayınları tarafından 2008 yılında neşredilen nüshayı esas aldık. Ancak Candan'ın yaptığı çeviride bu çalışmada esas alınan nüshaya göre bir kâide farklı (66. Kâide) bir kâide de eksiktir. (68. Kâide) Ayrıca Candan, çevirisinde hangi baskıyı esas aldığını belirtmemektedir. Lâkin çalışmanın tahkikli neşrini yapan Hâlid Osman Sebt, çalışmasının başında [Hâlid Osman Sebt, *el-Kavâidu'l-Hisânu'l-Müteallika bi-Tefsiri'l-Kur'ân* (Damam: Dâru'l-İbn Cevziyye, ty), 6.] kâidelerin sayısı ile alakalı nüshalardaki farklılığa îzah getirmeğe; kendisi yetmiş kâide olduğunu kabul etmektedir. Muhtemelen kitabın mütercimi, Sebt'in nüshasını esas alarak çalışmasını ortaya koymuştur. Buradan hareketle biz yetmiş bir kâideli nüshayı esas alarak çalışmamızı ortaya koymaya çalışacağız.

nispeten Ebû Abdillâh künyesiyle meşhur olmuştur. Sa'dî, Suudi Arabistan'ın Kasım bölgesine bağlı Uneyze şehrinde 13 Eylül 1889 (12 Muharrem 1307) yılında dünyaya gelmiştir. Sa'dî, yaşadığı dönem itibarıyla karşılaştığı olumsuz hadiselerle rağmen eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Velûd ve mütesâhil bir kişiliğe sahip olan Sa'dî, 25 Aralık 1376/1955 yılında 69 yaşında iken vefat etmiştir. Cenazesi doğup büyüdüğü el-Kasım'ın Uneyze beldesinde defnedilmiştir.²

Sa'dî, yaşadığı Uneyze şehri başta olmak üzere pek çok belde ve şehrin âlimlerinden dersler almıştır. Hocaları arasında İbrahim b. Hamed el-Câsir (1921), Muhammed b. Abdülkerim eş-Şibl (1925), Salih b. Osman (1933) ve Muhammed Emin Mahmud eş-Şankitî (1938) olmak üzere pek çok kimse vardır. Ayrıca kendisi İbn Teymiyye (728/1327) ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (751/1350) fikirlerinden etkilenmiştir. Özellikle bu iki âlimin savunduğu selef anlayışını eserlerinde ve çeşitli ilmî faaliyetlerinde devam ettirmiştir.³ Sa'dî, hayatı boyunca çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Öğrencileri başta Suudi Arabistan olmak üzere çeşitli ülkelerde ilmî faaliyet ve etkinliklerde bulunmuşlardır. Öğrencileri arasında başta Abdülaziz b. Bâz⁴ (1912-1999) ve Muhammed b. Sâlih el-Useymin⁵ (1929-2001) olmak üzere Abdullah b. Abdülaziz b. Akil, Ali b. Hamed es-Sâlihî, Abdullah b. Abdurrahman Sâlih el-Bessam ve Abdülaziz b. Muhammed es-Selmân gibileri yer almıştır.⁶

Küçük yaşlardan itibaren ilme ilgi duyan Sa'dî tefsir, hadis, usûl, fıkıh ve kelam konularıyla alakalı kitaplara hayatı boyunca önem göstermiştir. Sadece okuma ve okutmaya yetinmiş, ilmî alt yapısını sağlamlaştırdıktan sonra çeşitli alanlarda kitaplar kaleme almaya başlamıştır. Dönemin âlimleriyle yazışmalar yaparak ihtilafli konularda kendileriyle fikir alışverişinde bulunmuştur.⁷ Önceleri tefsir konu-

2 Abdurrahman b. Nâsir Sa'dî, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar*, trc. Abdulcelil Candan, (İstanbul: Guraba Yayınları, 2008), 5-8; Abdurrahman b. Nâsir Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî: Özlü Kur'ân Tefsiri*, trc. M. Beşir Eryarsoy, 4. Baskı, (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2018), 15-19; Abdurrahman b. Nâsir, Sa'dî, *99 Hadiste İslâm'ın Temel Esasları*, trc. Muhsin Doğan, (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2018), 9-12.

3 Mehmet Seri Doğru, "Abdurrahman b. Nâsir Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve 'Teysîru'l-Kerîmî'r-Rahmân' İsimli Tefsirindeki Metodu," (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 4; Sa'dî, *99 Hadiste İslâm'ın Temel Esasları*, 10; Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, 15-16.

4 Ertuğrul Boynukalın, "Abdülaziz b. Bâz," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, erişim 18.11.2019.

5 Ertuğrul Boynukalın, "Useymin, Muhammed b. Sâlih," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, erişim 11.11.2019.

6 Doğru, *Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, 9; Sa'dî, *99 Hadiste İslâm'ın Temel Esasları*, 11.

7 Sa'dî, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar*, 6.

sunda kitaplar yazan Sa'dî, akabinde usûlle alakalı çalışmalar da yapmıştır.⁸ Tefsir çalışmalarını sürdürürken sıhhatinden emin olduğu hadislere şerh yazmaya başlamış; bu şerhleri bir araya getirerek kitaplaştırmıştır. Devamında ise kelam, fıkıh ve nahiv konularında eserler kaleme almıştır.⁹ Ayrıca yazar, eğitim ve öğretim konusunda kendine özgü güçlü bir üslûba sahiptir.¹⁰

Siyasi olarak hareketli ve karışık bir dönemde yaşayan Sa'dî, çocukluğundan itibaren savaşların arasında büyümüştür. Nitekim Osmanlı Devleti'nin (1299-1922) otoritesinin zayıflaması ve I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) çıkmasıyla artan sıkıntılar çoğu yerde olduğu gibi Uneyze bölgesinde de etkisini göstermiştir. Merkezi yönetimi ele geçirmek isteyen gruplar tarafından sürekli savaşlar yapılmıştır. Çalkantılı bir dönemde gençliğini geçiren Sa'dî, toplumun yaşadığı sıkıntıları gidermek için çaba sarf etmiş ve bu ortamda ilmî faaliyetlere daha fazla ehemmiyet vermiştir.¹¹

Amelde Hanbelî olan Sa'dî, akîdede ise selefidir. Sa'dî'ye göre hakiki bir Müslüman, Kur'ân ve sünnet merkezli hareket eden, kelâmî ve felsefî tartışmalardan uzak durarak Hz. Peygamber ve sahâbe-i kirâmın yaşamış oldukları hayat tarzı üzere olan kişidir. Sa'dî'nin dikkat ettiği hususların başında selefin ortaya koyduğu inanç konuları gelmektedir. Müellif, selef çizgisinden hareketle *el-Kavlû's-Sedîd fi Makâsîdit-Tevhid* adlı eserini yazmıştır. Sa'dî, selefi/vahhâbi düşüncede biri olmasına rağmen dönemin en büyük sorunlarından biri olan tekfir anlayışına karşı çıkmış ve kendi akîde çizgisi dışındaki inançlara saygı göstermiştir.¹²

İslâmî ilimlerin çoğunda eser sahibi olan yazar, çok sayıda müstakil kitap ve risaleler kaleme almıştır. Çalışmaları sağlığında olduğu gibi vefatından sonra da okunmaya ve kaynak olarak kullanılmaya devam etmiştir. Abdurrahman Sa'dî'nin çalışkan ve üretken bir kişiliğe sahip olması eserlerinin fazla olmasındaki temel etkenler arasındadır. Ayrıca sahip olduğu üslûbu ve hitap tarzının güzelliği çalışmalarına değer katan unsurlardandır. Yazarın çalışmalarından tespit edebildiklerimizi şu şekilde sıralamamız mümkündür:¹³

- 8 Nitekim biz de *el-Kavâidü'l-Hisân li Tefsiri'l-Kur'ân* ismiyle usûle dair yazmış olduğu çalışmasının incelemesini bu makale içerisinde yapacağız.
- 9 Doğru, *Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, 2.
- 10 Sa'dî, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar*, 7; Doğru, *Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, 8.
- 11 Tayyâr, 19-24.
- 12 Doğru, *Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, 9.
- 13 Doğru, *Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, 10-22; Sa'dî, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar*, 8; Sa'dî, *99 Hadiste İslâm'ın Temel Esasları*, 11-12; Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, 17-18.

1. *Teysiru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsiri Kelâmî'l-Mennân*.¹⁴ 2. *el-Kavâidü'l-Hisân li Tefsiri'l-Kur'ân*.¹⁵ 3. *Behcetü'l-Kulûbi'l-Ebrar*.¹⁶ 4. *ed-Delâilü'l-Kur'âniyye*. 5. *ed-Dînu's-Sahîh*. 6. *ed-Durretu'l-Behiyye Şerhu'l-Kasidetu't-Tâiyye*. 7. *el-Hitab ale'l-Münâsebât*. 8. *el-Kavâid ve Usûlu'l-Câmia*. 9. *el-Kavâid ve'l-Berâhîn fi İbtâli Usûli'l-Mülhidîn*.¹⁷ 10. *el-Kavlu's-Sedid fi Makâsidi't-Tevhîd*. 11. *el-Mevâhibu'r-Rabbâniyye*. 12. *el-Muhtasar fi Usûli'l-Fıkıh*. 13. *el-Vesâilü'l-Müfide*. 14. *et-Tavdihu'l-Beyân li-Şecereti'l-İmân*. 15. *Fevâidü Müstenbât min Kıssati Yûsuf*. 16. *İrşâdu Uli'l-Elbâb*. 17. *Menhecû's-Sâlikîn ve Tavdihu'l-Fıkh-ı fi'd-Dîn*. 18. *Risâletün Latîfetün Câmîatün fi Usûli'l-Fıkhî'l-Mühimme*. 19. *Tarîku'l-Vusûl ile'l-İlmi'l-Ma'sûl*. 20. *Tavdihu'l-Kâfiyetu's-Şâfiyye*. 21. *Tenbihâtu'l-Latife ale'l-Vâsitiyye*. 22. *el-Hakkî'l-Vâdihu'l-Mübin fi Şerhi Tevhîdi'l-Enbiyâ-i ve'l-Mürselîn*.¹⁸

2. *el-Kavâidü'l-Hisân li-Tefsiri'l-Kur'ân*'ın Muhtevası

2.1. Eserin Yazılış Amacı

Eserin yazılış amacıyla alakalı olarak mukaddime bölümünde önemli açıklamalar yapılmıştır. “*Bu çalışma, Kur'ân'ın tefsiriyle alakalı olarak kadri yüce, faydası büyük*

- 14 Müellifin Kur'ân tefsiri olan bu eser, *Tefsiru's- Sa'dî* ismiyle meşhur olmuş ve bu isimle Türkçeye kazandırılmıştır. Bu tefsir metninin temel özellikleri şu şekildedir: 1- Sünnet merkeze alınarak yazılmıştır. 2- Akide âyetlerinin anlaşılmasına daha çok önem gösterilmiş ve kelam konularında selef yaklaşımı benimsenmiştir. 3- İsrâiliyat ve asılsız rivâyetlerden uzak durulmuştur. 4- Peygamber kıssalarının günümüze tuttuğu örneklige dikkat çekilmiştir. 5- Kelâmî, felsefi ve fıkhî tartışmalardan uzak durulmuştur. Bkz: Abdurrahman b. Nâsir Sa'dî, *Teysiru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsiri Kelâmî'l-Mennan* (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2002), 11.
- 15 Bu kitap, makale çalışmamızın konusunu teşkil eden usûle ve kavâide dair yazarın çalışmasıdır. Makalemizde eserin şekil ve içerik itibarıyla muhtavasını ortaya çıkarmak için tahliller yaparak incelemelerde bulunacağız.
- 16 Bahsi geçen kitap *99 Hadiste İslâmın Temel Esasları* adıyla Türkçe olarak yayımlanmıştır. Muhsin Doğan tarafından çevirisi yapılan çalışmanın baskısı Guraba Yayıncılık tarafından 2018 yılında İstanbul'da yapılmıştır.
- 17 Müellif söz konusu çalışmasında inkârcı bazı fırkaları tanıtarak onların görüşlerini çürütmeye çalışmıştır. Dolayısıyla yazar, bidat ve heva ehline karşı taviz vermeyen bir kişiliğe sahiptir. Bkz: Tayyâr, Abdullah b. Sâbih, “Abdurrahman Sa'dî Müfessiran,” (Yüksek Lisans Tezi, İmam Muhammed bin Suud İslâm Üniversitesi, 2000), 32; Sa'dî, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar*, 6.
- 18 Bu eser İbn-i Kayyım'ın *el-Kasidetü'n-Nûniyye* isimli kasidesine şerhtir. “*Bu eserin gerçek ismi el-Kâfiyetü's-Şâfiyye fi'l-İntisâr li'l-Fırkati'n-Nâciye'dir. Beyitleri nûn harfiyle sona erdiği için el-Şâfiyetü'n-Nûniyye ismiyle şöhet kazanmıştır. el-Kasidetü'n-Nûniyye, Selefiyye ekolünün İbn Teymiyye ile birlikte bir sisteme kavuştuğu ve Ehl-i sünnet kelâmına karşı alternatif olma arayışlarına girdiği bir dönemde onun en yakın takipçisi İbn Kayyım el-Cevziyye tarafından Selefi görüşlerin halk arasında yayılması amacıyla kaleme alınmıştır. Ancak kaside daha çok bir reddiye mahiyetindedir. Ele alınan konular arasında belli bir sistemin takip edilmediği eserde çok sayıda tekrar mevcuttur. Öte yandan diğer Selef âlimlerinin eserlerinde görüldüğü üzere kitapta belirgin bir mezhep taassubu ve farklı görüşlere yönelik sert eleştirisi üslûbu hâkimdir.*” Detaylı bilgi için bakınız: M. Sait Özervarlı, “*el-Kasidetü'n-Nûniyye*,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, erişim 19.11.2019.

esas ve kâideler içermektedir. Bu esas ve kâideler, okuyup üzerinde düşünenlere, Allah'ın kelâmını kavramak ve onunla hidâyet bulmak isteyenlere yardımcı olacaktır. Çünkü bu kâideler, kul için tefsirin kapılarını aralar, pek çok tefsir kitabının içermediği kavrama ve anlama yöntemlerini okuyucuya sunar."¹⁹ Eserde samimi ve gayretli olanlara hidayet konusunda yardımcı olacak ve Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sağlayacak kâide ve kurallardan bahsedileceği burada zikredilmiştir.

Günümüz Müslümanlarının en büyük görevlerinin Kur'ân ve sünnet merkezli bir hayat yaşamak olduğu zimnen eserde vurgulanmıştır. Kur'ân ve sünnetin öneminin kavranması ise bu alanlarla alakalı çalışmaların araştırılması ile mümkün olacaktır. Özellikle Kur'ân konusunda kendisini donanımlı hale getirmek isteyen bir kişi, başta tefsir olmak üzere usûl kitaplarını çok iyi okumalı ve anladıklarını hayatında tatbik etmelidir. Netice itibariyle kişi, eserde belirtilen kâide ve kuralları dâhilinde Kur'ân ve sünneti öğrenmeye gayret göstermelidir.

2.2. Eserin Yöntemi

Eserde kâidelerden yola çıkılarak tefsir ilmiyle meşgul olan kimsenin bilmesi gereken kurallar açıklanmıştır. Bu yapılırken eserin mukaddime kısmında tefsir ilminin önemi anlatılarak konuya başlanmıştır. Eser "Kur'ân, lügat ve usûl" konularından hareketle yetmiş bir kâide halinde oluşturulmuştur. Klasik dönemde yazılan kavâid eserlerine nazaran kitap daha sistematiktir.²⁰ Zira ilk maddeden son maddeye kadar yazar, takip ettiği yöntem ve üslûbunu korumuştur. Çeşitli konular ilk olarak maddeler haline getirilmiş; konunun önemi, mâhiyeti ve özellikleri ayrıntıya girilmeden veciz bir şekilde anlatılmıştır. Sonrasında konu bütünlüğü içerisinde âyetler bol miktarda kullanılarak kâideler ihdas edilmiştir. Kitapta benimsenen bu yöntem son sayfaya kadar titiz bir şekilde uygulandığından yöntem itibariyle başarılı bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Şekilsel olarak başarılı bir çalışma ortaya koyan yazar, aynı başarıyı maddelerin içeriklerinde yakalayamamıştır. Zira eserde incelenen konular "tefsir, lügat, kelâm ve fıkıh" kuralları şeklinde sıralamaya gidilmeden karışık bir kâideleştirme yöntemi ile uygulanmıştır. Biz ise makalemizde belirtilen sorunun aşılması için

19 Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır b. Abdillâh, *el-Kavâidu'l-Hisân li-Tefsiri'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetet-tûr-Rüşd, 1999), 16-17.

20 Muhammet Çol, "Tefsir İlminde Kavâid Literatürü ve Kâfiyecî ile Sa'dî'nin Kavâide Dair Eserlerinin Mukayesesi," (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017), 28-52.

"Kur'ân, lügat ve usûl" kâideleri adı altında yetmiş bir maddeyi üç başlık halinde inceleyerek gerekli tahlillerde bulunacağız. Nitekim böyle bir tasnifin değerlendirme açısından daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Kitap, içerik itibarıyla hacimli değildir. Bu durum, yazarın gereksiz açıklamalara gitmeden kısa, yalın ve sade bir eser ortaya koyma amacından kaynaklanmıştır. Kitap, kapsam ve içerik açısından tefsirle ilgili her şeyi içine almamış; tefsir ilminin usûlüne dair tartışmaların arttığı bir dönemde kavâid adıyla usûl oluşturma gayesiyle yazılmıştır. Eserdeki çeşitli konular, kâideleştirilerek âyetler ekseninde izah edilmiştir.²¹

2.3. Eserde Kullanılan Kaynaklar

Eserde âyetlerden yola çıkılarak tefsir ilminin kâideleri oluşturulmuştur. Bu kurallar dikkate alınarak Kur'ân'ın tefsir edilmesi hedeflenmiştir. Sayılı fıkıh usûlü kâideleri istisna tutulursa âyetler ve hadisler dışında neredeyse kaynak kullanılmamıştır. Çalışmada iki tane fıkıh kâidesi mevcuttur. Bunlardan birincisi, beşinci tefsir kâidesinde geçen (bizden öncekilerin şeriatı/şeriatlarının hükümleri kaldırılmamışsa bizim için de geçerlidir) kavli iken²² diğeri ise altmış beşinci tefsir kâidesindeki (vasıtalar gâyelerle aynı hükme tâbidir) kuralıdır.²³ Belirtilen hususlara rağmen eserin yazarı kitabının önemli esas ve kâideler içerdiğini ve bunların tefsir ilmiyle uğraşanlara fayda sağlayacağını hatırlatmaktan da uzak kalmamıştır.²⁴ Yazarın bu şekilde bir iddiada bulunmasını ele aldığı konulardan kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Fırka ve kişilerin görüşlerinin kaynak gösterilmeden belirtilmesi eserin dikkate çeken yönlerindedir.²⁵ Belirtilen hususlar neticesinde eserin kavâid ve usûle dair kendisinden önce yazılan kitaplara atıf yapmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla yazar, kaynaklardan hareketle çalışmasını kaleme almayı şahsi bilgilerinden hareketle konuları kâideleştirerek âyet merkezli bir şekilde kitabını yazmıştır. Müellifin böyle bir metod izlemesi, kâideleri âyetlerden yola çıkarak oluşturma amacını taşıdığını bizlere göstermektedir.

21 34. ve 35. kâideler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Detaylı bilgi için bakınız: Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 96, 98.

22 Sâ'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 18. Bu kâidenin açıklaması şu şekildedir: Hz. Muhammed'den önceki semavî dinlerin hükümleri neshedilmemişse bizim için de geçerlidir.

23 Sâ'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 158.

24 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 7.

25 Sâ'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 61.

2.4. Eserin Usûle ve Kavâide Katkısı

Usûl konusunda çeşitli ilimlerde olduğu gibi tefsir ilminde tartışmalar söz konusudur. Kimisi bu ilmin bir usûlü olmadığını iddia ederken kimisi de ulûmü'l-Kur'ân konularının usûl ile aynı manaya geldiğini belirtmişlerdir. Ayrıca tefsir ilminin "mebâdî, makâsîd ve mesâil" itibarıyla diğer ilimlerde olduğu gibi usûle sahip olduğu da söylenmiştir.²⁶ Üzerinde inceleme yaptığımız *Kavâidü'l-Hisân*, ilim dünyasında var olan bu tartışmaların gölgesinde usûl ve kavâid zemininde yazılmış bir eserdir. Usûle dair tartışmaların yoğunlaştığı modern dönemde, müfessir ve çok yönlü bir âlim olan Sa'dî, bu ilmin bir usûle sahip olduğunu savunan kişilerdendir. Müellif, eserinde usûl tartışmalarıyla alakalı teorik bilgi sunmasa da çalışmasının içeriğinden hareketle tefsir ilminin bir usûle sahip olduğunu göstermektedir. Yazarın kaleme almış olduğu bu eser, "tefsir ilminin bir usûlü vardır ve eserdeki kâideler usûl anlayışının birer göstergesidir" düşüncesini zımnen iddia etmektedir.

Nitekim Süleyman Karacelil, eserin usûl anlayışı hakkında şunları söylemektedir: "*Sa'dî'nin adı geçen çalışması, çeşitli tefsir kâidelerinden oluşmaktadır. Ayrıntılı konulara girmeksizin kâidelerin verilip açıklandığı kitap, kanaatimizce bu alanda en işlevsel eserlerden birisidir. Usûl kâidelerinin her biri âyetlerden örnekler eşliğinde akıcı ve anlaşılır bir üslubla sunulmakta, dile getirilen kâidelerle tefsir, dil, Kur'ân ilimlerine dair pek çok husus ortaya koyulmaktadır.*"²⁷ Karacelil'in de vurguladığı gibi eserde usûl söylemi dikkat çekmektedir. Zira eserde tefsir ilminin usule ve kavâide dair meseleleri –yeterli olmasa da - sistematik bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

İlk defa Necmettin et-Tûfî (716/1316) tarafından dillendirilen ve Kâfiyecî (879/1478) tarafından geliştirilen kavâid tarzındaki usûl anlayışı, İbn Teymiyye'nin *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir* isimli çalışmasını yazması ile resmîyet kazanmıştır.²⁸ İbn Teymiyye'nin bu eseri usûl kitaplarının eskilerindedir. Eser, isimlendirme konusunda başka eserleri de etkilemiştir. Modern döneme gelindiğinde ise çeşitli ülkelerde yapılan kavâid araştırmaları, tefsir ilminin bir usûle sahip olduğu

26 Halil Çiçek, *20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1996), 27-28; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 2. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 205.

27 Süleyman Karacelil, "Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi," (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 104.

28 İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir* (Lübnan: Dâr-ı İbn-i Hazm, 2012), 6.

görüşünü desteklemektedir. Netice itibariyle tefsir ilminde kavâid çalışmalarının genel anlamda usûl konusunu belirli bir zemine oturtmak üzere kaleme alındıklarını düşünmekteyiz. Nitekim *Kavâidü'l-Hisân* isimli bu kitabın içeriği incelendiğinde usûl çalışmalarında ele alınan konuların kitapta yer aldığı tespit edilmiştir. Zira *Kavâidü'l-Hisân*, tefsir ilminin bir usûlü olduğunu kabul eden bir anlayışla yazılmış kavâid çalışmalarındandır.

Tefsir ilminde usûl merkezli kavâid türü çalışmalar, günümüzde daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim konuyla alakalı tematik çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de *Kavâidü'l-Hisân*'dir. Konunun önem kazanmasında *Kavâidü'l-Hisân* isimli eserin katkısı apaçık ortadadır. Nitekim eser üzerine pek çok tahkik çalışması yapılmış olup sonraki kitaplarda kaynak olarak gösterilmiştir. Bunların başında kavâid alanında ilk akademik çalışma yapan Hâlid b. Osman es-Sebt gelmektedir.²⁹ Dolayısıyla Sa'dî'nin tefsir ilminin kapsamına giren konuları kâideleştirerek anlatması başka çalışmalara usûl ve kâide alanında örneklik teşkil etmiştir. Nitekim *Tefsir Usûlü* isimli eserde bölüm yazarı olan Mehmet Çiçek, 'Akademik Bir Disiplin Olarak Tefsir ve Usûlü' başlığı altında tefsir usûlünün kaynaklarını zikrederken Sa'dî'nin üzerinde araştırma yaptığımız eserin de adını zikretmiş ve kısaca içeriğinden bahsetmiştir.³⁰

2.5. Eserin İçeriği ve Değerlendirilmesi

Tefsir usûlü kitaplarında "kavâid" başlıkları ile yer alan bölümler³¹ ile aynı ismi taşıyan eserlerin³² içeriklerinde bir takım farklılıklar söz konusudur. Kavâidle alakalı eserleri incelediğimizde bunların "Kur'ân, lügat ve usûl" konularından hareketle yazılarak karşımıza çıktıklarını görmekteyiz. Eserlerdeki konular kâide vurgusu taşımakla birlikte birbirlerinden farklı farklı üslup, yöntem ve içerikle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bizleri kavâid ismini taşıyan eserlerin muhtavalarının da aynı olmadığı sonucuna götürmektedir. Buradan hareketle tefsir ilminde usûl ekseninde yazılan kavâid eserleri hakkında şu şekilde bir sınıflandırma yapmamız mümkündür:

29 Hâlid b. Osman Sebt, *Kavâidü't-Tefsir cem'an ve diraseten* (Kâhire: Dâr-u İbn-i Affan, 2013), I, 44.

30 Mehmet Çiçek, "Akademik Bir Disiplin Olarak Tefsir ve Usûlü," *Tefsir Usulü*, ed. Ali Rıza Gül ve Ali Karataş, (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019), 36.

31 Mennâ Halil Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, (Beyrut: Müessesetür-Risâle, 2014).

32 Sebt, *Kavâidü't-Tefsir*.

Bir kısmı usûl ile ilgili “sebebin husûsiliği hükmün umûmiliğine engel değildir” kuralında olduğu gibi kavâid-i külliye tarzında çalışmalardır.³³ Diğer bir kısmı “insanlara güzel söz söyleyin”³⁴ kelâmında olduğu gibi Kur’ân âyetleriyle oluşturulan kitaplardır.³⁵ Kimisi de kâidelerden hepsinin bir arada bulunduğu ve Kur’ân kâidelerinin ön plana çıktığı eserlerdir.³⁶

Tasnifte özellikleri belirtilen eserler incelendiğinde isim olarak birbirlerine yakın olmakla birlikte muhteva olarak ayrı oldukları karşımıza çıkmaktadır. Makalemizde Sa’dî’nin konuyla alakalı eseri üzerine yoğunlaşacağımızdan diğerleri hakkında bir çalışma yapmayacağız. Sa’dî’nin eserinin kâidelerini “Kur’ân, lügat ve usûl” kâideleri başlıkları altına yerleştireceğiz. Bunlardan sadece usûl kâideleri başlığı altında yer alanları “tefsir, fıkıh ve kelâm” ilimlerindeki konumlarını ayrıntılı bir şekilde inceleyerek değerlendirmesini yapacağız. Diğerleri hakkında ise bazı genel tasnif ve yorumlar yapmakla yetineceğiz. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak eserin mukaddimesi hakkında yazarın dilinden şunları söylemek istiyoruz.

Bil ki tefsir ilmi mutlak olarak ilimlerin en değerlisi, en üstünü, en zorunlu olanı ve Allah-u Teâlâ’ya en sevimli gelenidir. Çünkü Allah-u Teâlâ, Kur’ân üzerinde tedebbürü, mânâları hakkında tefekkürü ve âyetleriyle doğru yola tâbî olunmasını emretmiştir. Allah-u Teâlâ bu sayılan hususları yapanları övmüş, onları en üstün mertebelere lâyık kılmış ve bu mertebeleri onlara va’d etmiştir. İnsan, hayatının en kıymetli vakitlerini bu güzel ilme harcasa arzulanın en üstünü, hedeflerin en büyüğü, bütün asılların en aslı ve dinin esaslarının zirvesi yanında yine de bütün bunlar çok sayılmaz. İnsanın hayatı hidâyet, hayır, rahmet, güzel yaşam ve geri kalan salih işlerle daha da güzeldir.³⁷

Mukaddime kısmına hamdele, dua, şehadet ve salvale ile başlayan yazar, çalışmasının amacının ne olduğuna burada değinmiş, tefsir ilminin mâhiyeti ve önemiyle alakalı tespitlerini zikretmiştir. Sonrasında ise okuyucuları kitabı okumaya hazırlamak amacıyla bir takım açıklamalar yapmıştır. Sa’dî, mukaddime kısmında içerikle alakalı bilgiler verdikten sonra yetmiş bir kâidenin tanıtımına geçerek muhtevalarına dair kendisine göre tahliller yaparak bilgiler vermiştir.

33 Sebt, *Kavâidü't-Tefsir*, I, 53-72.

34 Bakara, 2/83. (وقولوا للناس حسنا)

35 Ömer b. Abdillâh el-Mukbil, *Kavâidü Kur’âniyye* (Riyad: Tedebbür, 2012), 13-16.

36 Sa’dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 16-17.

37 Sa’dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 7-8.

2.5.1. Kur'ân Kâideleri

- 9- Kur'ân'ın mü'minlere emir ve hitabı ile şer'î hükümleri sunma yöntemi.
- 15- Allah-u Teâlâ, yüce hedeflere götürecektir sebepleri kalplerin huzuru ve imânın artması için birer müjde kılmıştır.
- 19- Bazı âyetlerin esmâ-i hüsnâ ile bitmelerinin hikmetleri.
- 21- Kur'ân'ın zaman ve mekânın tamamına hitap etmesi, örf ve âdetlere değer vermesi.
- 23- Kur'ân'ın irşad yöntemi.
- 24- Kur'ân'ın emirlerinde i'tidale davet etmesi ile ifrat, tefrit ve haddi aşmayı yasaklaması.
- 25- Allah'ın sınırlarını gözetip kollamak.
- 28- Kur'ân'ın mü'minlerin özelliklerini ortaya koyma konusundaki yöntemi.
- 30- Kur'ân'ın esmâü'l-hüsnâ'ya iman etmeye davet konusundaki yöntemi.³⁸
- 32- Kur'ân'ın emir ve yasak koymadaki yöntemi.
- 33- Kur'ân'ın kalbî hastalıkları ele alma yöntemi.
- 34- Kur'ân, imkânı olduğu halde kendisi için yararlı olan şeylerle meşgul olmayanın zararlı işlerle beraber olacağını işaret eder.
- 35- Kur'ân'ın "zararın azını tercih etme ve iki maslahattan en faydalısını alma" konusundaki yöntemi.
- 36- Kur'ân'ın haksızlığa misliyle karşılık verme konusundaki yöntemi.
- 37- Kulların amelleri konusunda hüküm belirlemede kasıt ve iradenin önemi.
- 38- Kur'ân'ın gönül alma ve hayır işlemeye özen göstermesi.
- 39- Kur'ân'ın iç ve dış siyaset konusundaki yaklaşımı.
- 40- Kur'ân'ın tıp ilminin asıllarına delâlet etme konusundaki yöntemi.
- 41- Kur'ân'ın zamana dikkat çekmesi.
- 42- Kur'ân'da hak meselesi.
- 43- Kur'ân'ın davet konusunda hak üzere sebat göstermedeki yöntemi.
- 44- Kötülöklere karşı nefsin eğitilmesi.
- 46- Kur'ân'ın Müslüman ve gayr-i müslimleri İslâm'a davet etme konusundaki yöntemi.

38 Bu kâidenin, aynı kategorideki 19. kâide ile yakınlığı söz konusudur.

49- Allah'ın mümin kulları için bir şeyi yasakladığı zaman, onun yerine daha faydalı, kolay ve iyi olanı ortaya koyması.

51- Kur'an'ın duayı öğretme konusundaki yöntemi.

52- Hakkın itiraz edilmeyecek şekilde açık olması.

53- Mükâfâtın zorluğa göre olması.

54- Kur'an'ın faydasız şeyleri yasaklama konusundaki yöntemi.

55- Hayırlı amelleri yapmaktan alıkonuların ecirlerinin boşa gitmemesi.

56- Kur'an'ın toplumun ihtiyaçlarını yerine getirme konusundaki yöntemi.

58- Herşeyin tersiyle bilinmesi.

61- Kur'an'ın zamanı değerlendirme konusundaki yöntemi.

62- Kur'an'da sabrın işleniş biçimi.

63- Hedefe varmanın imâna ve iyi amellere bağlı oluşu.

64- Sarsıcı olaylar nedeniyle meydana gelen ve derhal ortadan kalkan yeis halleri.

65- Vacibin terkedilmesi veya haramın işlenmesi söz konusu olduğunda mübahın terk edilmesi.

66- Söz ve fiillerin ahlâk ve sıfatlara delâlet etmesi.

67- Kur'an'ın şüphe ve kuruntulardan kurtulmak için net ve açık olan haberleri tercih etmeyi istemesi.

68- Kur'an'da -aralarındaki fark belli olduğunda- üstün olanı açıklamaya gerek duymadan iki zıt unsurun zikredilmesi.

69- Allah için bir şeyi terk edene daha iyisinin verilmesi.

70- Kur'an'ın fitne ve şer ehli kişilerle mücadele yöntemi.

71- Anlamları çok geniş ve kapsamlı olan bazı âyetler.³⁹

Buradaki kâideleri dikkatli bir şekilde incelediğimizde Kur'an'ın anlaşılması için ihdas edilen kurallar olduğu ortaya çıkmaktadır. Buradaki kâideler "ahlâk, amel, takva" gibi kavramlar ekseninde yazılmıştır. Abdurrahman Sa'dî, eserdeki yetmiş bir kâidenin kırk iki tanesini burada zikretmiştir. Kemmiyet olarak ön plana çıkan

39 Kur'an'ın her bir âyeti kendi başına bir kâide ve esastır. Bu durum, Kur'an'ın Allah katından indirildiğinin delilleri arasındadır. Müellif bu kısımda Kur'an'ın farklı âyetlerini bir araya getirerek ifade ettikleri ortak vurguyu (amel, ihlas, ahlak, gayb vs.) kâideleştirmiştir. Bu kâide altında ise cevâmîu'l-kelim tarzında kısa ve hükmü açık âyetleri zikrederek son kâideyi oluşturmuştur. Bu kâidenin içindeki âyetler incelendiğinde bunların Kur'an'ın önemli vasıflarının anlatıldığı kurallar bütünü oldukları fark edilmektedir. Bkz: Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 168-171.

buradaki kâideler keyfiyet itibariyle eserdeki diğer kâidelerin gerisindedir. Buradaki kâide ihdas etmenin bir benzerini Cüneyt Eren, *Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler* ismiyle yayınladığı eserinde yapmıştır.⁴⁰

2.5.2. Lügat Kâideleri

3- Kur'ân'daki sıfat ve cins isimlere dâhil olan (لا) "elif-lam" takısı kapsamlılık ifade eder.

4- Nefy, nehy, şart ve istifham siyakında nekre gelen kelime umûma delâlet eder.

5- Muzaf olan müfred, cemî isimde olduğu gibi genellikle umum ifade eder.

14- Kur'ân'da görülen bazı hazifler mânâyı genelleştirmek amacıyla.

16- Bazı âyetlerde şart cümlelerinin cevaplarının hazfedilmesi, olayın büyüklüğünü ve tehdidin şiddetini gösterir.

17- Kur'ân'daki bazı isimlerin müfred kullanılmaları uygun olan genel anlamı ifade etmek içindir.

47- Kur'ân'ın hâss ve âmmi işleme konusundaki yöntemi.

Buradaki kâideler lügat kurallarından hareketle ihdas edilmiştir. Tefsir tarihinde yazılan kavâid türü eserlerin içeriklerinde genel olarak dil kuralları vardır.⁴¹ Müellif bu durumdan uzak kalamayacağından çalışmasında yedi lügat kuralına yer vermiştir. Bu kurallara dikkat edilerek Kur'ân'ın anlaşılma ve yorumlanma faaliyetleri yapılmalıdır.

2.5.3. Usûl Kâideleri

1- Tefsir ilmini elde etmenin yöntemi. Müellif, tefsir ilminin mâhiyetini, bu ilimle uğraşan kimsenin üstünlüğünü ve elde edeceği faziletleri anlatmış; Kur'ân'ı sahâbe-i kirâmın uyguladığı "on âyet alıp hayatlarında tatbik edip daha sonra tekrar on âyet alma" metodunu esas alarak "iman, ilim ve amel" bütünlüğüyle tefsir etmenin önemine değinerek konuyu açıklamıştır.⁴²

2- Âyetlerin anlaşılmasında "sebebin husûsîliği değil, hükmün umûmîliği" esastır. Usûl âlimlerinin bu kâide üzerinde ittifak ettiğini vurgulayan yazar, bu kurala ri-

40 Cüneyt Eren, *Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 57-203.

41 Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 205-224.

42 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 9-10.

yet edenin çok fayda göreceğini, uymayanın ise çeşitli sıkıntılarla karşılaşacağını söylemiştir. Bu kâide, usûl konularının önemlilerindedir. Âyetlerin anlaşılmasında nüzul sebeplerine riayet etmek önemli olmakla birlikte, bu kâideden hareketle âyetlerin umuma hamledilmesi daha uygudur.⁴³

11- Müfessir, lafızların zâhiri anlamlarına özen gösterirken diğer anlamlarını göz ardı etmemelidir. Müellif, “rahman, rahim ve emanet” gibi kelimeler üzerinde durarak konuyla alakalı şunları söylemiştir: Kur’ân insanlara yararlı hiçbir şeyi yasaklamaz. Bilakis insan için neyi emredip neyi de yasaklamışsa bu durum onun faydasıdır. Akl-ı selîmin kabullenmediğini âyetlerin emretmesi mümkün değildir. Ayrıca Kur’ân, bir bilim kitabı değildir. Ancak bilime ve ilme işaret eden, teşvik eden bir kitaptır.⁴⁴ Yazar burada üstü kapalı bir şekilde olumlu olarak bilimsel/ilmî tefsire işaret etmiştir.⁴⁵

12- Kur’ân’da müşkil âyetlerin uzlaştırılması ve açıklanması. Bu bir ulûmu’l-Kur’ân konusudur.⁴⁶ İlk bakışta aralarında uyumsuzluk vehmi uyandırıp sonrasında detaylı inceleme yapıldığında böyle bir uyumsuzluğun olmadığını ortaya çıkaran ilme “müşkilü’l-Kur’ân” denilmektedir.⁴⁷ Kur’ân’da bu tür âyetler mevcuttur. Müellif, bunlardan on iki tanesini açıklamıştır. Biz de yazarın şefaât konusuyla alakalı âyetler üzerindeki açıklamaları üzerinde durmak istiyoruz. Kimi âyetlerde şefaatin olacağı anlatılırken kimi âyetlerde ise şefaatin olmayacağı söylenmektedir. Bazılarında ise şefaât Allah’ın rızasına bağlanmıştır. Buradaki müşkil, mutlak mukayyede hamledilerek çözülmektedir. Şefaati nefyeden âyetler, Allah’ın izni ve rızası olmadan şefaatin olmayacağını beyan etmek içindir. Şefaatin olacağını bildiren âyetler ise, Allah’ın rızası ve izni dâhilinde gerçekleşecek şefaatten bahsetmektedir.⁴⁸

13- Kur’ân’ın bâtil din mensuplarıyla mücadele ve delil kullanma yöntemi. Bu konu tefsir usûlünde “cedelü’l-Kur’ân” isminin altında ele alınmaktadır. Konunun tartışmalı yönleri mevcuttur. Müellif burada bunlara değinmemiştir. Haddizatında yazar konuların çoğunda ayrıntılı bilgi vermekten kaçınmakta; incelediği

43 Sa’dî, *Kavâidü’l-Hisân*, 11-12.

44 Sa’dî, *Kavâidü’l-Hisân*, 32-35.

45 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: Fecr Yayınları, 2015), 742-776.

46 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 19. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 179-182; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 19. Baskı, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 184-191.

47 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 179; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 184.

48 Sa’dî, *Kavâidü’l-Hisân*, 36-40.

konuyu âyetler kapsamında açıklamayı tercih etmektedir.⁴⁹ Vahiy bize en güzel şekilde mücadeleyi emretmektedir. Bu mücadelenin keyfiyeti ise peygamberlerin kıssalarında anlatılmaktadır. İnanılmaya layık olan Allah'tır. Dâvet yapan kimse bu doğrultuda bir metod izlemelidir. Hz. Peygamber, büyüklenenleri karşılıklı beddualaşmaya davet ettiği halde, onlar sözlerinin yanlışlıklarını bildikleri için teklifi kabul etmemişlerdir. Kur'ân, hakkı hâkim kılma ve batılı yok etme yolunda herşeyi ortaya koymuştur. Bize düşen bu doğrultuda mücadele etmektir.⁵⁰

20- Kur'ân'ın muhkem ve müteşâbih âyetlerden meydana gelmesinin hikmetleri. Kur'ân, bir yönüyle muhkem diğer yönüyle müteşâbihtir.⁵¹ Âyetlerin muhkem oluşu, şüpheye mahal vermeden günümüze kadar sapasağlam bir biçimde ulaşmasıyla alakalıdır. Müteşâbih oluşu ise âyetlerin içerik itibarıyla birbirlerine benzemeleri ve birbirleriyle uyum içerisinde olmaları ile alakalıdır. Ayrıca müteşâbih lafzı, çeşitli vasıfların doğrudan birbirlerine benzemesi anlamında da kullanılmıştır. İstilâhi olarak muhkem ve müteşâbih konusuna gelince muhkem, herkes tarafından hükmü ve mânâsı anlaşılan anlamında kullanılırken müteşâbih ise doğrudan anlaşılmayan ve anlaşılması için ilgili diğer âyetlere başvurulması gereken anlamında kullanılmıştır.⁵² Müellif konuyla alakalı bilgilerin peşinden kelamdaki fiiller meselesine değinerek Cebriyye ile Kaderiyye'nin yaklaşımlarını özetlemiştir.⁵³

22- Kur'ân'ın örnek vermedeki yöntemi. Meseller, Kur'ân'ın eğitim metotlarından biridir. Âyetlerin bu üslûbu, konunun okuyucu gözünde canlandırılıp anlaşılır hale getirilmesi amacıyla. Mesela vahiy yağmura⁵⁴ münafık ise geceleyin ateş yakan kimseye benzetilmiştir.⁵⁵ Müellif verdiği örnekler eşliğinde konunun eğitim yönüyle alakalı açıklamalar yapmıştır.⁵⁶ Bu konu, usûl kitaplarında "emsâlü'l-Kur'ân" başlığıyla işlenmektedir.⁵⁷

27- Gerekli yerlerde âyetler birbirleriyle tefsir edilir. Kur'ân bir bütün olarak ele alınması gereken bir kitaptır. İşkale konu olan âyetlerin tamamının birlikte değerlendirilmemesi müşkillerin temel sebeplerindedir. Müellifin verdiği örnek-

49 Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 319.

50 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 41-42.

51 Âl-i İmrân, 3/7.

52 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 128-133; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 152-154.

53 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 60-61.

54 Ra'd, 13/17.

55 Bakara, 2/17.

56 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 64-69.

57 Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 301-308.

lerde görüleceği üzere âyetler bütünlük halinde incelendiğinde işkâl ortadan kalkacaktır. Âyetlerin, rivayet tefsirinin unsurları arasında yer alan Kur'ân, sünnet ve sahâbe-i kirâmın sözleriyle yorumlanması tefsirde önemsenen bir yöntem olmakla birlikte var olduğu sanılan işkâlinin çözüme kavuşturulmasında da etkili bir yöntemdir.⁵⁸

29- Ulûmu'l-Kur'ân konularına vakıf olmanın sağlayacağı faydalar. İnançlı bir mü'min kendisine fayda sağlayacak olan Kur'ân ilimlerini araştırmalıdır. Âyetlerin kapsadığı çeşitli ilimler, tefsir ilminin konuları arasındadır. Bu ilimlerin başında tevhid ve sıfat, peygamberlerin özellikleri, insanları tanıma, dünya ve âhîret ilimleri gibi ilimler gelmektedir.⁵⁹ Bu başlık altında incelenen ilimler günümüz ulûmu'l-Kur'ân kitaplarında belirtilen konulardan değildir.⁶⁰ Burada örnekler üzerinden sınıflandırmaya gidilmeden konunun anlatımı yapılmıştır.

50- Kur'ân'ın mu'cizeleri işleme konusundaki yöntemi. Genel anlamda mu'cize, Allah'ın yaratıp ortaya koyduğu olağanüstü olaydır.⁶¹ Mu'cizeler, peygamberlerin getirdikleri hakikatlerin doğruluğunu ispatlayan delil ve burhan konumundadır. İnkârcıların istedikleri mu'cizeler ise küfür ve inatta ısrardır. Doğrusu iki mu'cize arasında farklar mevcuttur. İnkârcıların mu'cize istekleri, iki şekilde değerlendirilebilir. Birincisi istedikleri zamanla alakalıdır. İkincisi gelecekle alakalıdır. İstedikleri kendilerine gösterilse bile inanmayacaklardır. Çünkü onlar isteklerinde samimi değildirler. Dolayısıyla Allah'ın dilemesi dışında tüm mu'cizeler gelse bile küfür ve inatlarında kalmaya devam edeceklerdir. Kur'ân'da inkârcıların mu'cize isteklerine bakıldığında inanmak amacıyla değil, inkâr amacıyla olduğu fark edilmektedir. Kur'ân'ın icaz yönü, usûl kitaplarında incelenen bir konudur.⁶² Müellifin burada anlattığı mu'cize konusu ise hem âyetler hem de usûl kâideleriyle alakalıdır.

60- Kur'ân'ın kıssalarla eğitim yöntemi. Kur'ân, vermek istediği mesajı çeşitli yollarla vermektedir. Bunlardan bir tanesi de kıssalardır. Kendisi genelde kıssaları detaya girmeden anlatır. Bu da anlatılandan çok verilen mesajın önemine dikkat çekmek içindir. Kur'ân, kıssayı ilkin icmâli anlatırken akabinde ayrıntılı bilgi

58 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 81-82.

59 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 86-88.

60 Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*.

61 Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 199-200.

62 Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 275-295.

vermektedir. Bu durum, âyetlerin kıssalar konusundaki üslublarından birisidir. Kur'ân, bir konuyu anlatırken başka bir konuya geçmektedir. Bu husus, Kur'ân'ın çoğu yerinde belirtilen şekildedir.⁶³ Kur'ân kıssaları, usûl konuları içerisinde "kıssa-su'l-Kur'ân" başlığı altında yer almaktadır.⁶⁴

Fıkıh Usûlü Kâideleri

26- Ahkâmın bazı kayıt ve şartlara bağlı olarak uygulanması. Herhangi bir şarta bağlı olarak uygulanması istenen hükümler, ancak o şartlar yerine geldiğinde uygulanabilir. Fetva konusunda ulemâ arasında farklılıkların ortaya çıkmasının altındaki sebeplerden bir tanesi şartın zâhir ve bâtin olmasıdır. Kur'ân'da bu durumun örnekleri çok fazladır.⁶⁵ Görüldüğü gibi burada fıkıhla alakalı zikredilen kâide doğrudan fıkıhla bağlantılı olmayıp tefsir ve fıkıh beraberliğinde bir kural ihdas edilmiştir.

Kelam Kâideleri

6- Kur'ân'ın tevhidi pekiştirme ve şirki yok etme yöntemi. Dinin özü olan tevhid, aynı zamanda bütün kitapların özüdür. Yaratılışın amacı ve Allah-u Teâlâ'nın otoritesinin ispatıdır.⁶⁶ Müellif, pek çok kâidede ortak vurgu olarak tevhide işaret etmektedir. Bu tevhid anlayışını ise Suudi Arabistan merkezli son dönem selefililiğin/vahhâbililiğin tevhid anlayışı doğrultusunda ele almıştır.⁶⁷

7- Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in risaletini sunma yöntemi. Sa'dî, Hz. Peygamber'in diğer peygamberler içerisindeki konumuna, risaletinin ebediliğine, kusurlardan berî kılınıp fazilet ve üstünlüklerle donatılmışlığına dikkat çekmiş; bizlere âyetlerden hareketle peygamberimizi tanıtmıştır. Âyetlerde bulunan "sen onların yanında hazır değildin"⁶⁸ şeklindeki vurgular⁶⁹ peygamberimizin risaletinin delillerindedir..⁷⁰

63 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 148-150.

64 Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 327-332.

65 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 76-80.

66 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 20-21.

67 Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 57-60.

68 Â-i İmran, 3/44.

69 İbrahim Yıldız, "Kur'ân Kıssalarında Muhatabı Anlatıma Dâhil Etme: Amacı, Zamanı ve Metotları," *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 75/1 (2019), 467.

70 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 22-24.

8- Kur'ân'ın âhiret inancını sunma yöntemi. Âhiret hayatı, İslâm dininin üç temel esasından biridir. Ahiret vurgusu âyetlerde en çok bahsi geçen konulardandır. Allah-u Teâlâ tabiattan örneklerle ve anlattığı peygamber kıssalarıyla ölümden sonraki hayatın varlığı konusunda inananlara deliller sunmaktadır.⁷¹

10- Kur'ân'ın farklı inanç ve fırka üzerinde olan kâfirleri, tevhide davet etme yöntemi. Kur'ân, inanılması gereken iman esaslarına, inanmayanların inanması için çeşitli delil ve metotlarla vurgu yapmaktadır. Bu sayede gönlü imâna yakın olanların gönlünü kazanmakta, inkârcıları susturmakta ve şüpheye düşenlerin şüphelerini ortadan kaldıracak deliller sunmaktadır.⁷²

18- Kur'ân'ın hidâyet ve dalâlet konusunu anlatmadaki yöntemi. Hidâyet ve dalâlet meselesi, kelimciler arasında tartışılan konulardandır.⁷³ Müellifin bu konuda üzerinde durduğu şey ise kulun üzerine düşenleri yapıp Allah'a tevekkül etmesi hakkında olmuştur. Bazı âyetlerde hidâyet ve dalâletin sebepleri zikredilmiş olup bu durum kul iyiliklere sarılsın kötülerden sakınsın diyerdir. Hidâyetin sebepleri Allah'a iman ve sünnetullahı uygun yaşamaktır. Dalâletin sebepleri ise bunun tam tersidir.⁷⁴

31- Kur'ân'da rubûbiyyet. Rubûbiyyet ve türevleri âyetlerde çok geçmektedir. Müellif, genel ve özel olmak üzere rubûbiyyeti iki bölümde incelemiştir. Genel rubûbiyyet Allah'ın herkese rızkını vermesi ve ihtiyaçlarını karşılaması şeklinde olup bütün mahlûkat bunun kapsamındadır. Özel rubûbiyyet Allah'ın veli ve seçkin kullarını terbiye etmesidir. Allah'ın rubûbiyyet sıfatının farkında olmak kişinin imânını, hayatını ve amellerini güzelleştirecektir.⁷⁵

45- Kur'ân'da salâh-aslâh meselesi. Müellife göre Allah'ın sünnetine riayet ederek meselelerin, ilâhî irâdeye uygun ve doğru bir biçimde ele alınmasına salah denir. Allah iyi amelleri emretmiş, kötülerden sakındırmıştır. Bu başlık altında sulhun daha iyi olduğu işlenmiştir. İslahın en önemlisi Müslümanların dünya ve âhiretiyle ilgili durumlarını iyileştirmeleridir. Din ve dünya için çalışan herkes muslihtir.

71 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 25-26.

72 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 30-31.

73 Mehmet Evkuran, *Kelam Tarihi ve Ekolleri* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 284-295-327.

74 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 50-52.

75 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 90-91.

Bunun aksini yapan bozguncudur. İslahın önemli bir parçası da insanların arasını düzeltmektir. Âyetler her yönüyle ıslaha vurgu yapmaktadır.⁷⁶

48- Allah'ın ilmini bazı olayların meydana gelmesine bağlayan âyetlerin îzahı. Söz konusu âyetlerde geçen ilim, üzerinde ceza meydana gelen/getiren ilimdir. Yoksa kitap, sünnet ve icmâ ile Allah'ın her şeyi bildiği aşikârdır. İnsanların şu anki fiilleri ile bu fiilleri gerçekleştirmeden önceki Allah'ın ilmi, bu kapsama girmemektedir. Çünkü bu fiillere ceza terettüp etmemektedir. Ancak gerçekleşen eylemler için, ceza söz konusudur. Sa'dî'ye göre Kur'ân'da ilimle alakalı âyetler bu şekilde değerlendirilmelidir.⁷⁷

57- Kur'ân'ın evrende tevhîde ve yüksek amaçlara davet etme konusundaki yöntemi. Yer, gök ve içindekiler tevhîde davet etmektedir. Âyetler evren üzerinde düşünmeye çağırılmaktadır. Evren üzerinde düşünen kimse, evrenin bir yaratıcısı olduğunu ve Allah'ın mahlûkatı yaratmadaki hikmetlerini kavrayacaktır. Zira insan, Allah'ın sonsuz hikmetiyle yarattığı evrenin merkez noktasındadır.⁷⁸

59- Kur'ân'ın en güzel yola iletmesi. Kur'ân'ın bu özelliği belirli bir konuda olmayıp tüm konularda geçerlidir. Tüm noksanlıklardan münezze olan Allah, en güzel şekilde yarattığı insanların kendisine kulluk etmesini istemektedir. Kulların gerçek mutluluğu ise yaratıcılarını tanıyıp gerekli taat ve ibadetlerde bulunarak huzura kavuşmalarıdır. Kur'ân, insan için faydalı olan ne varsa o konuda tavsiyelerde bulunmuştur. Belirtilen bu husus, insan hayatını düzene sokmayı amaçlayan bir kuraldır.⁷⁹

Sonuç

Tefsir ilminde usûl tartışmalarının yapıldığı bir ortamda yazılan kavâid isimli kitaplar genel mânâda tefsir ilminin usûlü olduğunu hatırlatan çalışmalaradır. Modern dönem kavâid eserlerinden biri olan *Kavâidü'l-Hisân* da zengin içeriği ve örneklik teşkil eden üslûbuyla tefsir ilminin usûle dayalı kurallarını ortaya koymaktadır. *Kavâidü'l-Hisân*'ın yazılma amacı ise çeşitli konuları kâideleştirerek âyetlerin anlaşılmasına ve ahvalinin bilinmesine katkı sağlayarak usûl ve yöntem oluşturmaktır. Eser ele aldığı meseleleri, kâide vurgusuna dikkat ederek ince-

76 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 119-120.

77 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 123.

78 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 141-142.

79 Sa'dî, *Kavâidü'l-Hisân*, 146-147.

lemiştir. *Kavâidü'l-Hisân*, klasik dönemde “esas ve temel” anlamlarında modern dönemde ise “yöntem ve metod” manalarında kullanılan kâidenin, usûldeki işlevini -az miktarda da olsa- göstermektedir. Şekilsel olarak dikkat çekici olan *Kavâidü'l-Hisân* içerik itibariyle de kıymetli olmakla birlikte ilmî alt yapıdan yoksundur. Zira gerek kaynak kullanımı gerekse konuların arka plan itibariyle çalışılmasında yüzeysel bir kâideleştirmeye gidilmiştir.

Müellif tarafından usûle fayda sağlamak amacıyla yazılan *Kavâidü'l-Hisân*, yetmiş bir kâideden oluşmaktadır. Eserdeki kâidelerin yetmiş bir olmasında özel bir vurgu söz konusu değildir. İçeriğindeki kâideler dikkatli bir şekilde incelendiğinde “Kur’ân, ulûmu’l-Kur’ân ve lügat” konularına yardımcı olan kurallar oldukları anlaşılmıştır. Biz de tüm bunlardan hareketle eserdeki kâidelerin hangi ilim dalına âit olduğuna dair detayına inmeyerek yüzeysel bir sınıflandırma yaptık. Bu sınıflandırma neticesinde usûl merkezli yazılan kâide sayısının eserde az miktarda olduğunu ortaya koyarak diğerlerinin usûl kâidesi olmadığı şeklinde bir sonuca vardık. Dolayısıyla eserdeki çoğunluğu oluşturan kâideler, Kur’ân ve lügat kuralı olarak kitaba dâhil edilmiştir. Netice itibariyle kavâid adıyla yazılan bu eser, usûl tartışmalarına katkı sağlayarak tefsir ilminde usûlün bir zemine oturtulmasında kâidenin önemli olduğunu gösteren bir çalışma olarak tefsir tarihindeki yerini almıştır.

Kaynakça

- Boynukalın, Ertuğrul. “Abdülaziz b. Bâz.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18.11.2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulaziz-b-baz>
- Boynukalın, Ertuğrul. “Useymîn, Muhammed b. Sâlih.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11.11.2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/useymin-muhammed-b-salih>
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslâmî Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Fecr Yayınları, 2015.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. 19. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerim Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Çiçek, Halil. *20. Asırda Kur’ân İlimleri Çalışmaları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1996.
- Çiçek, Mehmet. “Akademik Bir Disiplin Olarak Tefsir ve Usûlü.” *Tefsir Usulü*. Ed. Ali Rıza Gül ve Ali Karataş. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019.
- Çol, Muhammet. “Tefsir İlminde Kavâid Literatürü ve Kâfiyecî ile Sa’dî’nin Kavâide Dair Eserlerinin Mukayesesi.” Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.

- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. 19. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Doğru, Mehmet Seri. "Abdurrahman b. Nâsır Sa'dî'nin Hayatı, Eserleri ve 'Teysîru'l-Kerîmî'r-Rahmân' İsimli Tefsirindeki Metodu." Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Eren, Cüneyt. *Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Evkuran, Mehmet. *Kelam Tarihi ve Ekolleri*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.
- İbn Teymiyye. *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir*. Lübnan: Dâr-u İbn-i Hazm, 2012.
- Karacelil, Süleyman. "Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Kattan, Mennâ Halil. *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*. 2. Baskı. Müessesetü'r-Risâle: Beyrut 2014.
- Mukbil, Ömer b. Abdillâh. *Kavâidü Kur'âniyye*. Riyat: Tedebbür, 2012.
- Özervarlı, M. Sait. "el-Kasidetü'n-Nüniyye." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19.11.2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-kasidetun-nuniyye--ibnul-kayyim>
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır. *99 Hadiste İslâm'ın Temel Esasları*. Trc. Muhsin Doğan. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2018.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır. *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar*. Trc. Abdulcelil Candan. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2008.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır. *Tefsîru's-Sa'dî: Özlü Kur'ân Tefsiri*. Trc. M. Beşir Eryarsoy, 4. Baskı. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2018.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır. *Teysîru'l-Kerîmî'r-Rahmân fi Tefsiri Kelâmi'l-Mennan*. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2016.
- Sa'dî, Abdurrahman. *el-Kavâidü'l-hisân li-tefsiri'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- Sebt, Hâlid b. Osman. *Kavâidü't-Tefsir cem'an ve diraseten*. Kâhire: Dâr-u İbn-i Affan, 2013.
- Sebt, Hâlid Osman. *el-Kavâidu'l-hisânü'l-müteallika bi-tefsiri'l-Kur'ân*. Dammam: Dâru'l-İbn Cevziyye, ty.
- Tayyâr, Abdullah b. Sâbih. "Abdurrahman Sa'dî Mufessiran." Yüksek Lisans Tezi, İmam Muhammed bin Suud İslâm Üniversitesi, 2000.
- Yıldız, İbrahim. "Kur'ân Kıssalarında Muhatabı Anlatıma Dâhil Etme: Amacı, Zamanı ve Metotları." *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 75/1 (2019). 457-472.

